

Otistik Bir Çocuğa Dil Öğretimi*

Teaching Language to an Autistic Child

Rüya Güzel-Özmen
Gazi Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada, dokuz yaşında ve sınırlı alıcı dil becerilerine sahip, ifade edici dil becerisi olmayan ve söz öncesi iletişim davranışları iletişimi sürdürmek için yeterli olmayan otistik bir erkek çocuğun söz öncesi iletişim davranışlarının, alıcı ve ifade edici dil becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, doğal ortamda Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi, model olma, ipucu verme, fırsat öğretimi ve geciktirme teknikleri kullanılarak oyun temelli uygulanmıştır.

Çalışmada çocuğun söz öncesi iletişim davranışları, alıcı ve ifade edici dil becerileri, geliştirilen kontrol listeleri, doğal ortamlarda alınan iletişim örnekleri ve aile ile yapılan görüşmeler sonucu belirlenmiştir. Çalışma iki ay sürmüştür. Bu süreç sırasında elde edilen kazanımlar değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Dil kazanımı, Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi, doğal ortam, otizm.

Abstract

This case study aimed to develop the pre-verbal communicative behaviors, receptive and expressive language skills of a nine year old autistic boy with limited receptive language skills, no expressive language skills and whose pre-verbal communicative behaviors are not adequate to maintain ongoing communication. To achieve this milieu teaching was used with a variety of techniques applied in a naturalistic environment based on games.

In the study, in order to evaluate the child's pre-verbal communication behaviors, receptive and expressive language skills, check lists were developed, communication samples obtained in a naturalistic environment and interviews were conducted with families. The study went on for two months and acquisitions obtained during this process have been evaluated.

Key words: Language acquisition, milieu teaching, naturalistic environment, autism.

Giriş

Dil problemi olan çocuklara dil öğretiminde birçok sağaltım yönteminden yararlanılmaktadır. Bu sağaltım yöntemleri, davranışçı yaklaşımdan etkilenerek düzenlenen Doğrudan Öğretim Yöntemi ve sosyal-etkileşimci yaklaşımdan etkilenerek düzenlenen çocuk

merkezli etkileşimlerin temel alındığı Doğal Dil Öğretim Yöntemi şeklinde sınıflandırılabilir. Her iki yöntemden de yararlanılarak düzenlenen Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi (Milieu Teaching) gelişimsel teoriyi, uygulamalı davranış analizi ile birleştiren eklektik bir sağaltımdır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Sosyal-etkileşimci kuramdan etkilenmiştir. Bu yöntem, sözcük uzunluğu 2.5 altında olan çocukların dil kazanımı için uygunluk göstermektedir (Warren ve Yoder, 1994). Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi (ÇYDÖY) çocuğun iletişimi başlatması için gerekli düzenlemelerin yapılması, öğretimin doğal

---

Yrd. Doç. Dr. Rüya Güzel-Özmen, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Beşevler, Ankara. E- posta: ruyaozmen@hotmail.com

(*) Bu çalışma 14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde poster bildiri olarak sunulmuştur. Bu çalışmanın uygulama sürecinde katkılarından dolayı Hüda Beyaz'a teşekkür ederim.

ortamlarda düzenlenmesi, amaçların normal çocuğun gelişim aşamalarına göre belirlenmesi, doğal pekiştiricilerin kullanılması bakımından Doğal Dil Öğretim Yöntemi'ne benzemektedir (Koegel, O'Dell ve Koegel, 1987; Cole ve Dale, 1986). Bununla birlikte bazı uygulama özelliklerini Doğrudan Öğretim Yöntemi'nden almıştır. Çevresel ipuçlarının öğretim amaçlarına göre sistematik olarak sunulması, amaçlara ulaşılması için bu ipuçlarının aşamalı olarak geri çekilmesi bakımından da Doğrudan Öğretim Yöntemi'ne benzemektedir (Kaiser ve diğerleri, 1991). ÇYDÖY'nin dil ediniminde etkili olmasının nedeni ipuçlarının davranışı şekillendirmek amacıyla kullanılmasıdır (Kaiser ve diğerleri, 1991).

ÇYDÖY'nin uygulama teknikleri, model olma (model), tepki isteme (mand model), geciktirme (time delay) ve fırsat öğretimidir (incidental teaching) (Kaiser ve diğerleri, 1991). Teknikler Tablo 1'de açıklanmıştır.

Tablo 1.
Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi'nin Uygulama Teknikleri

Teknikler	Tanım
Model olma	Çocuğun ilgi odağına yönelik sözel model oluşturma.
Tepki isteme	Çocuğun performansını ortaya çıkarması için uygun sorular sorma.
Geciktirme	Sözel veya sözsüz iletişimi ortaya çıkarmak için ortamdaki uyaranların geri çekilmesi veya geciktirilmesi.
Fırsat öğretimi	Kendiliğinden oluşan fırsatlar değerlendirilerek uygun sözel girdilerin verilmesi.

Yurtdışında yapılan birçok araştırmanın sonucu ÇYDÖY'nin, zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklar ve otistik çocukların söz öncesi ve söz dönemi dil ve iletişim becerilerinin gelişiminde etkili olduğunu göstermektedir (Hancock ve Kaiser, 2002; Yoder ve

Warren, 2002; Hemmeter, Ault, Collins ve Meyer, 1996; Warren, Yoder, Gazdag, Kim ve Jones, 1993; Yoder, Kaiser, Alpert ve Fischer, 1993; Yoder, Kaiser ve Alpert, 1991; Warren ve Bambara, 1989, Warren, Mcquarterm ve Warren, 1984).

Bu çalışma, söz öncesi iletişim davranışları ve alıcı dil becerileri sınırlı, ifade edici dil becerileri olmayan otistik bir çocuğa ev ortamında ÇYDÖY'nin oyun temelli olarak uygulanmasının, dil ve söz öncesi iletişim davranışlarının kazandırılmasında etkili olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada ÇYDÖY'nin etkisi bir otistik çocuk üzerinde denendiği için çalışma, bir vaka çalışmasıdır. (Karasar, 2002).

Denek

8 yaş 9 aylık otistik bir erkek çocuktur. Çocuk öğretim yılı boyunca düzenli olarak bir özel eğitim kurumuna devam etmiştir. Orada grup eğitim hizmeti almıştır. Fakat bu çalışma yaz döneminde yapıldığı için çalışma sırasında denek herhangi bir kuruma devam etmemiştir.

Araştırma Süreci

Araştırma toplam iki ay sürmüştür. Çocukla ilk üç hafta, haftada üç gün ikişer saat, sonraki beş hafta ise haftada beş gün ikişer saat, ev ortamında çalışılmıştır.

Bu çalışmada çocuğun dil ve iletişim davranışlarının değerlendirilmesinde ve ÇYDÖY'nin uygulanmasında bir uygulamacı görev almıştır. Uygulamacı, Özel Eğitim Bölümü Zihinsel Engelliler Anabilim Dalı 4. sınıf öğrencisidir. Araştırmacı tarafından verilen bir dönemlik (42 saat) Dil Gelişimi ve İletişim dersini başarı ile tamamlamıştır. Bu ders sırasında gösterilen doğal dil sağaltım uygulamalarını içeren videoları izlemiştir. Yine bu ders sırasında kontrol listelerinin uygulanması ve dil örneklerinin alınmasına yönelik ödevleri başarı ile tamamlamıştır.

Çalışmaya başlamadan önce ilk olarak uygulamacıya ÇYDÖY'nin (Kaiser ve diğerleri, 1991) ve Doğal Dil Sağaltım Yöntemi'nin (Özmen-Güzel, 2003) uygulama süreçlerini içeren iki makale verilmiştir. Uygulamacı bu makaleleri okuduktan sonra araştırmacı ile tartışmıştır.

Daha sonra araştırmacı tarafından hazırlanan kontrol çizelgeleri, Aile Görüşme Formu ve İletişim Örneklemi Kayıt Formu (Ek 1) uygulamacıya verilerek bu araçların hangi sırada uygulanacağı uygulamacıya bir değerlendirme planı üzerinde açıklanmıştır. Uygulamacı bu değerlendirme planına uygun olarak çocuğun iletişim ve dil davranışlarını değerlendirmiştir. Araştırmacı değerlendirme sonuçlarına göre her oturum için çocuğun söz öncesi iletişim davranışları ve dilin üç bileşenine yönelik amaçlar belirlemiştir. Bu amaçlar çerçevesinde öğretimde kullanılacak materyalleri, öğretim ortamını, öğretim sürecini, değerlendirmeyi içeren öğretim planlarını yazmıştır. Uygulamacıya sağaltımın nasıl uygulanacağı bu planlar üzerinde açıklanmıştır. Ayrıca her öğretim oturumu sonunda aileye verilecek öneriler araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Uygulamacı öğretim planlarında belirtildiği gibi çevreyi düzenlemiş ve çevrenin yapılandırılmasına dayalı dil öğretim tekniklerini, oyun temelli olarak uygulamıştır.

ÇYDÖY çalışmada aşağıdaki gibi uygulanmıştır:

- Uygulamacı çocuğun ilgisini değerlendirerek model olmuştur.
- Model olduktan sonra tepki istenmiştir (mand model).
- İstenen tepki alındığında çocuğun dil seviyesini destekleyici ve genişletici geribildirimler verilmiştir. Alınmadığında ise uygulamacı model olmaya ve tepki isteme sürecine devam etmiştir.
- Çocuğun ilginin çekebilme, sözlü ve sözsüz iletişimi ortaya çıkarmak için veya çocuğun tepkisi istenilen düzeyde olmadığı durumlarda geciktirme teknikleri uygulanmıştır.
- Çocuğun ilgisine yönelik olarak öğretim oturumlarında fırsat öğretimine yer verilmiştir.
- Çocuk uygun tepkilerde bulunduğu anda ona ilgilendiği nesne verilerek veya adını söylediği nesneye ulaşması sağlanarak doğal pekiştiriciler verilmiştir.

Uygulamacı her öğretim oturumu sonunda çocuğun performans düzeyini kaydetmiştir. Ayrıca çalışma ev ortamında yapıldığı için anne de sağaltım çalışmalarını gözlemiştir. Uygulamacı her çalışma sonunda anneye yapacaklarıyla ilgili öneriler vermiştir. Araştırmacı her üç oturum sonunda uygulamacıyla görüşerek uygulamacının gözlemlerini kaydetmiştir. Araştırmacı daha

sonraki üç oturum için amaçları ve öğretim süreçlerini düzenleyerek uygulamacıya vermiştir.

Verilerin Toplanması Kullanılan Araçlar ve Teknikler

Çocuğun dilin üç bileşeni (biçim, anlam, kullanım) ve söz öncesi iletişim davranışlarının sağaltım öncesinde ve sonunda değerlendirmek amacıyla aile görüşme formu, kontrol listeleri hazırlanmış ve iletişim örneği alınmıştır.

Aile Görüşme Formu: Bu form; aileden, (a) çocuğun dilin üç bileşeni (anlam, kullanım, biçim) ve söz öncesi iletişim davranışları hakkında bilgi almak, (b) öğretim ortamlarının düzenlenmesine ve çocuğun ilgilerinin belirlenmesine hizmet edecek bilgileri almak amacıyla hazırlanmıştır.

Kontrol Listeleri: Çocuğun, (a) iletişim işlevlerini, (b) alıcı dil anlam becerilerini, (c) tek sözcük döneminde biçim-anlam etkileşimini, değerlendirmek için üç tane kontrol listesi hazırlanmıştır. Bu kontrol listelerinde yer alan becerilerin tümü Dil ve İletişim Becerileri Özet Kayıt Formu'nda yer almaktadır (Ek 2).

Alıcı Dil Kontrol Listesi, Pieterse ve Treloar'ın (1996a) alıcı dili değerlendirmeye yönelik kategorileri temel alınıp Bloom ve Lahey' in (1978, 397-403) dilin anlam bileşeninde söz öncesi kategorilerden yararlanılarak geliştirilmiştir. Bloom ve Lahey, nesne ve olaylarla ilgili anlamların kazanılabilmesi için söz öncesi anlam gelişimini, nesne ilişkileri ve sınıf içi ilişkiler olmak üzere iki kategoride incelemiştir. Nesne ilişkileri, kaybolan nesnelere arama ve nesnelere kaybolmasına neden olma olarak iki alt kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler Piaget'in nesne sürekliliği aşamalarıyla örtüşmektedir. İkinci kategori olan nesnelere üzerinde eylemde bulunmayı içeren, sınıf içi ilişkiler ise benzer yollarla farklı nesnelere üzerinde eylemde bulunma (yetişkini izleyerek onun nesneyle ilgili yaptıklarını taklit etme), söylenen yollarla farklı nesnelere üzerinde eylemde bulunma (bebeği uyutma) ve birbiriyle ilişkili iki nesne üzerinde eylemde bulunma (bebeğe şapka takma, bebeğe yemek yedirme) olarak alt kategorilere ayrılmıştır. Alıcı Dil Kontrol Listesi'nde eylem bildiren yönergeler tepki verme becerisi Pieterse ve Treloar'ın kategorilerinin yanı sıra Bloom ve Lahey' in kategorileri de temel alınarak hazırlanmıştır (Ek 2).

Tek Sözcük Dönemi Biçim-Anlam Etkileşimi Kontrol Listesi de Bloom ve Lahey'in (1978, 407-409) kategorileri temel alınarak geliştirilmiştir (Ek 2). İletişim İşlevleri Kontrol Listesi ise yine Pieterse ve Treloar'ın (1996b, 78-80) İletişim İşlevleri Kontrol Listesi ve Stone ve Caro-Martinez'in (1990, 443) otistik çocukların doğal gözlemlerle kendiliğinden oluşan iletişim davranışlarını belirlemek amacıyla kullandığı iletişim işlevlerinden yararlanılarak geliştirilmiştir (Ek 2).

İletişim Örneği Alma: Çocuğun dilini biçim, anlam, kullanım ve söz öncesi iletişim davranışları bakımından değerlendirmek amacıyla sağaltım öncesinde ve sonunda toplam birer saatlik iletişim örneği alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında sırasıyla aşağıdaki uygulamalar yapılmıştır. Tüm araçlar hem sağaltım öncesinde hem de sağaltım sonunda uygulanmıştır.

Aile Görüşme Formunun Uygulanması: Anne ile görüşülerek Aile Görüşme Formu uygulanmıştır.

Kontrol Listelerinin Uygulanması: Alıcı dil anlam boyutunda kontrol listesi çocuğa birebir olarak uygulanmıştır.

İletişim Becerileri Kontrol Listesi ve Tek Sözcük Dönemi Biçim-Anlam Etkileşimi Kontrol Listesi iletişim örnekleri ve anneden alınan bilgiler doğrultusunda işaretlenmiştir.

İletişim Örneklerinin Alınması: İletişim örnekleri doğal ortamlarda bir etkinlik belirlenerek alınmıştır. Çocuğun annesi, anneanesi ve uygulamacı ile etkileşimleri gözlenmiştir. Doğal iletişim örnekleri için ortamlar belirlenirken Aile Görüşme Formu'nda kaydedilen bilgilerden yararlanılmıştır. Çocuğun anne ve anneanesi ile etkileşimleri gözlenirken onlarla en fazla etkileştiği ortamlar seçilmiştir. Bu ortamlar oyun oynama, kitap bakma, yemek yeme, giysi giyme olarak belirlenmiştir. Uygulamacı ise hem sağaltım sırasında hem de sağaltım sonunda aynı ortamları kullanarak model olarak ve model olmadan çocuğun iletişim ve dil davranışlarını gözlemiştir. Gözlem sırasındaki etkileşimler İletişim Örneklemi Kayıt Formu'na kaydedilmiştir (Ek 1). İletişim örnekleri 15 dakikalık oturumlar şeklinde üst üste dört oturum alınmıştır.

Verilerin Puanlanması

İletişim örneklerinin sonuçları analiz edilirken ve kontrol listeleri uygulanırken ölçüt 3/4 olarak belirlenmiştir. Söz öncesi iletişim davranışları değerlendirilirken ise çocuğun göz kontağı kurma, ortak ilgi kurma, bir oyun veya nesne ile ilgilenme süreleri, alınan iletişim örnekleri ile belirlenmiştir. Dört oturumda belirlenen ortalama süre olarak kaydedilmiştir. Çocuğun sıra alma davranışı ise yine alınan iletişim örnekleri analiz edilerek belirlenmiştir. Dil ve İletişim Becerileri Özet Kayıt Formu'na sonuçlar (-) , (+) ve süre olarak işaretlenmiştir.

Bulgular

Sağaltım öncesi ve sonunda çocuğun söz öncesi dil davranışları ve dil becerilerine yönelik performans düzeyi Tablo 2, 3, 4 ve 5'te gösterilmektedir.

Çocuğun Söz öncesi İletişim Davranışlarına Yönelik Bulgular ve Yorum

Tablo 2'de çocuğun söz öncesi iletişim davranışlarının sağaltım öncesinde ve sonunda performans düzeyi gösterilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Çevrenin yapılandırılmasına dayalı dil öğretim teknikleri uygulandıktan sonra çocuğun söz öncesi iletişim davranışları hem süre olarak hem de davranış olarak gelişmiştir.

Bu sonuçlara dayanarak, model olma, tepki isteme, geciktirme ve fırsat öğretimi tekniklerinin oyun temelli olarak uygulanmasının, çocuğun söz öncesi iletişim davranışlarının gelişmesine neden olduğu söylenebilir.

Çocuğun Alıcı Dil Anlam Becerilerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Tablo 3'de çocuğun alıcı dil anlam becerilerinde sağaltım öncesi ve sonundaki performans düzeyi gösterilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi'nin teknikleri uygulandıktan sonra çocuğun alıcı dil anlam gelişiminde gelişmeler olmuştur. Çocuk sağaltım öncesinde sınırlı sayıda nesneyi gösterirken, sağaltım sonunda gösterebildiği nesnelere fazlalaşmış ve bu nesnelere sadece yetişkin kullandıktan sonra taklit ederek özelliklerine göre kullanırken, sağaltım sonunda yönerge verildiğinde nesnelere kullanır duruma gelmiştir.

Tablo 2.
Sağaltım Öncesi ve Sonrası Söz Öncesi İletişim Davranışları

Söz öncesi iletişim davranışları	Sağaltım öncesi	Sağaltım sonu
Göz kontağı	Çocuk, adı söylenip başı çevrilerek tutulduğunda 5 sn göz kontağı kurar. Çocuk, nesneye ya da kişiye dikkati çekildiğinde 5 sn bakar.	Çocuk, adı söylenerek dikkati çekildiğinde yetişkinle göz kontağı kurar. Çocuk, oyun sırasında yetişkinin konuşmasını 30 sn yüzüne bakarak dinler.
Ortak ilgi	Çocuk, ilgilendiği şeyle ilgili konuşulduğunda 20 sn ortak ilgisini sürdürür. Çocuk yetişkini izleyip onun oyuncakla ilgili yaptıklarını taklit ederek 25 sn oyuncakla oynar.	Çocuk ilgilendiği şeyle ilgili konuşulduğunda 4 dk ortak ilgisini sürdürür. Yetişkin oyunu başlattığında çocuk 15 dk oyuna katılıp verilen yönergeleri yerine getirerek oyunu sürdürür.
Sıra alma	Çocuk, birlikte oyun oynarken ve doğal ortamda 20 sn yetişkini dinler.	Çocuk, oyun sırasında ve doğal ortamda yetişkini dinledikten sonra oyunu ve iletişimi ses ve hareketlerle sürdürür. Sıralı oyunlar oynarken sırasını bekler.

Tablo 3.
Sağaltım Öncesi ve Sonrası Söz Öncesi Alıcı Dil Anlam Becerileri

Alıcı dil anlam becerileri	Sağaltım öncesi	Sağaltım sonu
Jestlere ve basit yönergelere tepki verme	Çocuk, bildiği nesnelere başka bir odadan getirir.	—
Nesne ve nesne resimleri arasından seçim yapma	Çocuk, vücut organlarından baş, ağız ve gözünü gösterir. İki nesne arasından adı söylenen nesneyi gösterir. (top, lego, ayakkabı, bardak)	Çocuk, burun, kulak, el ve ayaklarını gösterir. Dört nesne arasından adı söylenen nesneyi gösterir. Gösterdiği nesnelere giysi, oyuncak ve mutfak araçları.
Eylem bildiren yönergelere tepki verme	Çocuk, on farklı eylem bildiren yönergeyi yerine getirir (al, ver, koy, aç, kapat, getir, otur, giy, göster, götür). Çocuk, yetişkini izleyerek onun oyuncakla ilgili yaptıklarını taklit eder.	Çocuk, kendisine dört nesne verildiğinde bu nesnelere her biriyle ilgili istenen dört farklı etkinliği yerine getirir. (Ör.: bebeği hoplat, bebeği yürüt, bebeği uyut, bebeği öp.) (Topu at, topu zıplat, topu yuvarla, topu sepete koy.) Çocuk, istendiğinde birbiriyle ilişkili iki nesne üzerinde eylemde bulunur. (Bebeğe kaşıkla yemek yedirir, bebeğe şapka takar vb.) Çocuk, her birinde iki nesne iki eylem bulunan yönergeleri yerine getirir. (Kapıyı kapat ve ışığı söndür. Dolabını aç ve tişörtünü al.)

Sağaltım öncesinde çocukta nesne sürekliliği ve Bloom ve Lahey'in ikinci kategorisi olan nesnelere üzerinde eylemde bulunmayı içeren sınıf içi ilişkilerden sadece benzer yollarla farklı nesnelere üzerinde eylemde bulunma gözlenmiştir. Çocuk, sağaltım sonunda, yetişkinin model olmasına gerek kalmadan farklı

nesnelere üzerinde eylemde bulunma (topu yuvarlama, bebeği yürütme) ve birbiriyle ilişkili iki nesne üzerinde eylemde bulunmayla (bebeğe şapka takma, bebeğine yemek yedirme) ilgili yönergeleri yerine getirmiştir. Bu da çocuğun nesnelere ilgili anlam bilgisinin geliştiğini göstermektedir.

Araştırma sonucuna göre, ÇYDÖY'nin çocuğun anlam gelişimine katkısı olduğu söylenebilir.

Çocuğun İletişim İşlevlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Tablo 4'te çocuğun iletişim işlevlerinde sağaltım öncesi ve sonundaki performans düzeyi gösterilmektedir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi çocukta sağaltım öncesinde bilgi isteme, verme ve yetişkinle sosyal etkileşim kurma işlevleri gözlenememiştir. ÇYDÖY uygulandıktan sonra bu iletişim işlevleri gözlenmiştir. Ayrıca çocuk nesne ve hizmet istemek, nesne ve hizmet reddetmek, bilgi vermek ve sosyal etkileşim kurmak amacıyla jest ve

Tablo 4.

Sağaltım Öncesi ve Sonrası İletişim İşlevleri

İletişim işlevleri (kullanım)	Sağaltım öncesi	Sağaltım sonu
İsteme		
Nesne	Çocuk, su istemek için u sesini çıkarır ve eliyle gösterir.	Çocuğun nesne isterken çıkardığı sesler çeşitlenmiştir. Su isterken "u ve" (su ver) yemek istediğinde "emey" (yemek ver) der. Çocuk, çevresindeki istediği nesnelere gösterir.
Hizmet	İstediği yemeği gösterir. Çocuk, yetişkinin bir şey yapmasını istediğinde ellerini sallayarak zıplar.	Çocuk, hizmet isterken ses çıkarmaya başlamıştır. Bazı fiilleri ifade etmiştir. Çocuk, yetişkinin bir şey yapmasını istediğinde "a" sesini kullanarak bazı fiilleri ifade etmeye çalışır. (al, at, aç) Çocuk "koy" fiilini kullanarak yetişkinin nesneyi koymasını ister. Çocuk müzik dinlemek istediğinde "mi a" (müzik aç) der. Çocuk nesne istediğinde "ve"(ver) der.
Reddetme		
Nesne	Çocuk, istemediği nesnelere atar.	Çocuk, nesnelere ilgisizliğini ve hoşuna gitmeyen durumları ifade etmek için başını sağa sola sallayarak "ay" (hayır) der.
Hizmet	Çocuk, hoşlanmadığı ve istemediği şeyleri yapmasını istediğinde "ı" sesini çıkararak zıplar.	Çocuk, hoşlanmadığı ve istemediği şeyleri yapmasını istediğinde "ay"(hayır) der. Yüzünü çevirerek yetişkine bakmaz
Bilgi		
İsteme	Gözlenemedi	Çocuk, resimli kitaptaki çocuk, anne, topu göstererek yetişkinin yüzüne bakar.
Verme	Gözlenemedi	Çocuk, resimli kitaptaki bebeği ve arabayı göstererek bebek için "be" araba için "aba" seslerini çıkarır. Çocuk, etkinlik bitince, kendisinden istenen hizmeti tamamlayınca, tuvaletini yapınca, "Bitti mi? Tamam mı?" diye sorulduğunda, "bi" (bitti), "mam" (tamam) der. Çocuğa oyuncaklarla ilgili ne yaptığı sorulduğunda, bebeği yürüterek "dadi dadi", bebeği hoplatarak "op" (hop), arabayı sürerek "ınnn", bebeğe yemek yedirirken "hamm" seslerini çıkarır.
Sosyal etkileşim		
Çağırma	Gözlenemedi	Çocuk, parmaklarını öne doğru hareket ettirerek "ee" (gel) der
Selamlama	Gözlenemedi	Çocuğa el uzatılarak merhaba dendiğinde "me" (merhaba) der.

miniklerini kullanarak uygun sözcükleri ve sesleri çıkarmıştır.

Sonuç olarak, sağaltım sonunda çocuğun dilin kullanım işlevleri açısından çeşitlilik olmuş ve çocuk iletişim amaçlarına uygun olarak ses ve sözcükleri kullanmaya başlamıştır. Bu bulgular ÇYDÖY'nin çocuğun dili kullanımında etkili olduğunu göstermektedir.

Çocuğun Tek Sözcük Anlam-Biçim Etkileşimine Yönelik Bulgular ve Yorum

Tablo 5'te çocuğun tek sözcük anlam-biçim etkileşiminde sağaltım öncesi ve sonundaki performans düzeyi gösterilmektedir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi çocuk tek sözcük dönemindeki bazı anlam kategorilerinde konuşma sesleri üreterek (be, mam, bi vb.), uygun sözcükler söyleyerek (ver, koy vb.) var olma, eylem ve olumsuzluk bildirmek için tek sözcük üretimine başlamıştır. Ayrıca sağaltım öncesinde konuşma seslerinden sadece u (su) ve ı sesini üretirken sağaltım sonunda konuşma sesleri çeşitlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak ÇYDÖY'nin çocuğun tek sözcük döneminde var olma, eylem bildirme, olumsuzluk bildirme anlam katagorilerinde sözcükler üretmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, ÇYDÖY'nin uygulanması, otistik özellikler gösteren çocukta söz öncesi iletişim davranışlarının, dilin anlam bileşeninin, ürettiği sesler ve sözcüklerin ve iletişim işlevlerinin

gelişmesinde ve çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Amaçların dilin üç bileşenin etkileşim halinde kullanılmasını sağlayacak şekilde belirlenmesi, bu amaçları gerçekleştirmek için ortamların hazırlanması, söz öncesi iletişim davranışlarının geliştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması ve model olma, tepki isteme, geciktirme, fırsat öğretimine dayalı sağaltımın uygulanması, çocuğun dilinin tüm bileşenlerinde ve söz öncesi iletişim davranışlarında gelişme olmasına yol açmıştır. Ayrıca çalışmanın ev ortamında yapılması nedeniyle, annenin sağaltımı izlemesi ve anneye eğitim sonunda önerilerin verilmesi, eğitimin sürekliliğinin sağlanmasına neden olmuştur.

Araştırmada uygulanan yöntem, otistik çocuğun dil ve iletişim davranışlarının gelişmesinde etkili olmakla birlikte, bu bir vaka çalışması olduğu için araştırmanın sonuçları çocuğun bulunduğu evrene genellenemez (Karasar, 2002). Benzeri araştırmaların deneysel kontrolün sağlanabileceği tek denekli araştırma desenleri ile yapılması güvenilir ve geçerli sonuçların elde edilmesini sağlayabilir. Bunun yanı sıra yine tek denekli desenler kullanılarak ÇYDÖY'nin farklı dil sağaltım yöntemleriyle karşılaştırılması, otistik çocuklarda dil kazanımında sağaltım yöntemlerinin hangilerinin etkili olduğunun belirlenmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, söz öncesi iletişim davranışlarının ve alıcı dil anlam becerilerinin gelişmesinde sağaltım yönteminin oyun temelli olarak uygulanmasının etkili olduğu gözlenmiştir. Çocuğun oyun sırasında etkinlikle veya oyuncakla ilgilenme süresi artmış, buna bağlı

Tablo 5.

Sağaltım Öncesi ve Sonrası Tek Sözcük Dönemi Anlam Biçim Etkileşimi

Tek sözcük anlam kategorileri	Biçim (Sağaltım öncesi)	Biçim (Sağaltım sonu)
Var olma	Gözlenemedi	Bebeği göstererek "be" (bebek) der. Arabayı göstererek "aba" (araba) der.
Eylem bildirme	Su isterken "u" sesini çıkarır.	"Uve" (Su ver), "emey" (yemek ver), bebeği yürütürük "dadi dadi" bebeği hoplatarak "op" (hop), arabayı sürerek "ınnn", bebeğe yemek yedirirken "hamm", "a" sesi (aç, al, at, as), koy, "ve" (ver), "ce" (gel).
Olumsuzluk bildirme		
Reddetme	ıı sesi	"Ay" (hayır)
Yokluk bildirme	Gözlenemedi	Gözlenemedi
Sona erdirme	Gözlenemedi	Etkinlik, yemek, su ve tuvaleti bitince "bi" (bitti), "mam" (tamam).

olarak da kurulan ortak ilgi süresi uzamıştır. Çocuğun oyun sırasında nesnelere kullanımına yönelik verilen yaşantıları izlemesi ve bu yaşantılara katılması onun nesnelere yönelik anlam bilgisinin gelişmesine yol açtığı gözlenmiştir. Ayrıca çocuğun iletişim işlevlerinin gelişmesinde geciktirme tekniklerinin, ifade edici dilinin gelişmesinde ise model olma ve tepki isteme tekniklerinin etkili olduğu gözlenmiştir.

Sonuç olarak, ÇYDÖY tekniklerinin ve uygulama ortamlarının hangisinin farklı dil bileşenleri ve iletişim davranışlarının kazanılmasında daha etkili olduğunun araştırılması kullanılan tekniklerin ve ortamların farklılaştırılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, ileriye yönelik araştırmalarda çeşitli dil becerileri ve iletişim davranışlarının kazandırılmasında tekniklerin ve ortamların farklılaşan etkililiği incelenebilir.

Bu araştırmada elde edilen sonuçların, dil ve iletişim becerilerinin kazandırılmasında Çevrenin Yapılandırılmasına Dayalı Dil Öğretim Yöntemi tekniklerinden hangilerinin kullanılacağına karar verilmesi yönünde yapılacak benzeri araştırmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bloom, L. & Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Cole, K. N. & Dale, P. S. (1986). Direct instruction and interactive language instruction with language delayed preschool children: A comparison study. *Journal of Speech and Hearing*, 29, 206-17.
- Hancock, T. B., & Kaiser, A. P. (2002). The effects of trainer-implemented enhanced milieu teaching on the social communication of children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education*, 22, 39-54.
- Hemmeter, M. L., Ault, M. J., Collins, B. C. & Meyer, S. (1996). The effects of teacher-implemented language instruction with in free time activities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 31, 203-12.
- Kaiser, A. P., Hendrickson, M. & Alpert, C. L. (1991). Milieu language teaching: A second look. *Advances in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 4, 63-92.

- Karasar, N. (2002) *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koegel, R. L., O'Dell, C. M. & Koegel, L. K. (1987). A natural language teaching paradigm for nonverbal autistic children. *Journal of Autism and Development Disorders*, 17, 187-99.
- Özmen-Güzel, R. (2003). İfade edici dil becerileri sınırlı olan zihinsel engelli çocukların dil gelişimlerini desteklemek için öğretmenin sınıf ortamında yapacakları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 205-218.
- Pieterse, M., Treloar, R. & Cairns, S. (1996a). *Küçük adımlar gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik erken eğitim programı*. 6. Kitap: *Alıcı dil becerileri* (Çev. Elif Tekin). İstanbul: Zihinsel Özürlülere Destek Derneği.
- Pieterse, M., Treloar, R., & Cairns, S.(1996b). *Küçük adımlar gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik erken eğitim programı*. 3. Kitap: *İletişim becerileri* (Çev. Yıldız Uzunur ve Gönül Kircaali İftar). İstanbul: Zihinsel Özürlülere Destek Derneği.
- Stone, W. L. & Caro-Martinez, L. M. (1990). Naturalistic observations of spontaneous communication in autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 20, 437-453.
- Warren, S. F. & Bambara, L. M. (1989). An experimental analysis of milieu language intervention: Teaching the action-object form. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 54, 448-461.
- Warren, S. F., Mcquarter, R. J. & Rogers- Warren, A. K. (1984). The effects of minds and models on the speech of unresponsive language-delayed preschool children. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 49, 43-52.
- Warren, S. F. & Yoder, P. J. (1994) Communication and language intervention: Why a constructivist approach is insufficient. *Journal of Special Education*, 28, 248-259.
- Warren, S. F., Yoder, P. J., Gazdag, G. E., Kim, K. & Jones, H. A. (1993). Facilitating prelinguistic communication skills in young children with developmental delay. *Journal of Speech and Hearing Research*, 36, 83-97.
- Yoder, P. J., Kaiser, A. P. & Alpert, A. L. (1991). An exploratory study of the language teaching methods and child characteristics. *Journal of Speech and Hearing Research*, 34, 155-167.
- Yoder, P. J., Kaiser, A. P., Alpert, C. & Fischer, R. (1993). Following the child's lead when teaching nouns to preschoolers with mental retardation. *Journal of Speech and Hearing Research*, 36, 158-167.
- Yoder, P. J., & Warren, S. F. (2002). Effects of prelinguistic milieu teaching and parent responsivity education on dyads involving children with intellectual disabilities. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 45, 1158-1174.

Geliş	2 Ocak 2005
İnceleme	9 Ocak 2005
Kabul	9 Şubat 2005

EK-1
İletişim Örnekleme Kayıt Formu

Tarih:

Gözlem oturumu: 1. 2. 3. 4.

Gözlem aşaması: Sağaltım öncesi Sağaltım sonu

Gözlemin başlama saati:

Gözlemin bitiş saati:

Ortam:

Süre	Uygulamacının/ annenin sözel olmayan davranışları	Uygulamacının/annenin sözel davranışları	Çocuğun sözel olmayan davranışları	Çocuğun sözel davranışları

Ek-2
Dil ve İletişim Becerileri Özet Kayıt Formu

Ortalama göz kontağı süresi:
Ortalama ortak ilgi süresi:
Sıra alma:

	Anlam		Kullanım	Biçim
Söz öncesi <i>Jestlere ve basit yönergelere tepki verme</i>	<i>Eylem bildiren yönergelere tepki verme</i>	Tek sözcük	İsteme	Çocuğun taklit ettiği konuşma sesleri
☐ İstendiğinde, isteyen kişiye bir nesne verir.	☐ Kaybolan nesnelere arar.	☐ Var olma	☐ Nesne	
☐ Bir tane basit iki ya da üç sözcüklü yönergeyi yerine getirir.	☐ Nesnelere kaybolmasına neden olur.	☐ Eylem bildirme	☐ Hizmet	
☐ Üç tane basit iki ya da üç sözcüklü yönergeyi yerine getirir.	☐ Yetişkinlere benzer yollarla farklı nesnelere üzerinde eylemde bulunur.	☐ Olumsuzluk bildirme	☐ Reddetme	Çocuğun ürettiği sesler
☐ Bildiği nesnelere başka bir odadan getirir.	☐ On farklı eylem bildiren yönergeyi yerine getirir.	☐ Reddetme	☐ Hizmet	
<i>Nesneler Arasından Seçim Yapma</i>	☐ Söylenen yollarla farklı nesnelere üzerinde eylemde bulunur.	☐ Yokluk bildirme	☐ Bilgi	
☐ İki nesne arasından adı söylenen nesneyi gösterir.	☐ İki farklı nesne	☐ Sona erdirmeye	☐ İsteme	Çocuğun ürettiği sözcükler
☐ Üç nesne arasından adı söylenen nesneyi gösterir.	☐ Üç farklı nesne		☐ Verme	
☐ Adı söylenen vücut bölümlerini gösterir.	☐ Dört farklı nesne		☐ Sosyal etkileşim	
☐ Dört nesne arasından adı söylenen nesneyi gösterir.	☐ Birbirleriyle ilişkili iki nesne üzerinde eylemde bulunur.		☐ Çağırma	
☐ Adı söylenen giysiyi gösterir.	☐ Her birinde iki nesne, iki eylem bulunan yönergeleri yerine getirir.		☐ Selamlama	
☐ Adı söylenen oyuncakı gösterir.	☐ Her birinde üç nesne, üç eylem bulunan yönergeleri yerine getirir.			
☐ Adı söylenen mutfak araçlarını gösterir.				